

ОГРАНИЧАВАНЕТО НА СУБЕКТИВНИ ПРАВА СПОРЕД МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО

Гл. ас. Манол Станин

Съществуването на всяко общество, чрез своето развитие, достига до процеса на обективизиране на определени обстоятелства, имащи ограничителна същност и характер, за да съхранят и предпазят от увреждане и застрашаване въздигнати на най-високо равнище субективни права. Те могат да бъдат както положителни за развитието на обществото, така и да увреждат обществените отношения. Това налага предприемането на мерки за предотвратяването, преодоляването или ограничаването на тези противообществени последици. Една от приложимите мерки в такива случаи е ограничаването на субективни права. С оглед параметрите на негативните последици, към ограничаване на субективни права следва да се пристъпи и при основателно предположение от настъпването на тези неблагоприятни за обществото обстоятелства.

С институционализирането на основните субективни права се включва и необходимостта да бъдат ограничавани при еднакви условия за всички правни субекти. Възможността за ограничаване на субективни права е установена и в Конституцията на Република България, а детайлизацията на този процес се осъществява по-пълно в законите, например в Закона за Министерство на вътрешните работи, Наказателно-процесуалния кодекс и др. Освен в националното законодателство процесът на ограничаване на субективни права се регламентира и от международното право.

Това налага ясна съгласуваност със съдържанието на международните договори в областта на правата на човека и по-конкретно с разпоредбите, предвиждащи ограничаване на субективни права. В този контекст е и съдържанието на чл. 4 от Международния пакт за

икономическите, социалните и културните права от 1966 г., според който страните, ратифицирали пакта, признават, че при ползването на правата, предоставени от държавата съгласно този пакт, същата държава може да налага на тези права само такива ограничения, които са предвидени в закон, и то дотолкова, доколкото това е съвместимо с естеството на тези права, и единствено с цел да се поощри общото благоденствие в едно демократично общество.

Такъв е и смисълът на разпоредбата на чл. 19, т. 2 от Всеобщата декларация за правата на човека¹ от 1948 г., чл. 12 от Международния пакт за гражданските и политическите права² от 1966 г., чл. 18 от Европейската конвенция за защита правата на човека³ от 1950 г. Тези разпоредби задължават държавите от международната правна общност да признават и спазват общопризнатите международни принципи и норми в областта на ограничаването на правата. Показателен в този контекст е чл. 5, т. 2 от Международния пакт за икономическите, социалните и културните права⁴. В изпълнение на тези задължения държавите установяват

¹ Чл. 19, т. 2 от ВДПЧ: Всеки човек, при упражняването на своите права и свободи, е подчинен само на такива ограничения, установени със закон, изключително с цел да се осигури необходимото признаване и зачитане правата и свободите на другите и за удовлетворяване на справедливите изисквания на морала, общественения ред и общото благоденствие в едно демократично общество.

² Чл. 12 от МПГПП: 1. Всеки, който се намира на законно основание на територията на една държава, има право, в пределите на тази територия, свободно да се придвижва и свободно да избира своето местожителство.

2. Всяко лице е свободно да напусне пределите на всяка страна, включително и на своята.

3. Гореспоменатите права не подлежат на никакви ограничения, освен ако такива са установени със закон за защита на националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морал или на правата и свободите на другите и са съвместими с другите права, признати в този пакт.

³ Чл. 5, т. 1 от ЕКЗПЧ: Всеки има право на свобода и сигурност. Никой не може да бъде лишен от свободата освен в следните случаи и само в съответствие с процедури, предвидени в закона.

⁴ Чл. 5, т. 2 от МПИСКП: Не се допуска никакво ограничаване или отнемане на основните права на човека, признати или съществуващи в отделна страна по силата на закони, конвенции, правила или обичаи, под претекст, че този пакт не признава подобни права или ги признава в по-малка степен.“

правни норми, в които конкретизират и изпълняват международноправните изисквания относно условията и реда на ограничаване на субективни права. В тази посока е и съдържанието на разпоредбата на чл. 57, ал. 3 от Конституцията на Република България.⁵

Изискването за наличие на съгласуваност поставя въпроса за анализ на международноправните изисквания при ограничаването на субективни права. Настоящата статия няма за цел да изследва всички изисквания, съдържащи се в международноправните договори, приложими при ограничаване на субективни права, тъй като това едва ли е постижимо. Акцентът ще бъде поставен върху изискването за законоустановеност на ограничаването на субективни права с оглед на някои международноправни документи, посочени в настоящата разработка.

От гледна точка на фундаменталното значение на ограничаването на субективни права, то трябва да е предвидено в закона. Това значение съдържа в себе си изискването за приложимост във всеки конкретен случай на принципа на върховенство на закона и засилване на неговото съдържание особено в пандектната правна система.

Субективните права могат да бъдат ограничавани със закон или във връзка с неговото изпълнение при наличието на определени обстоятелства.

Следователно може да бъде приет закон, с който да се ограничават изрично посочени субективни права. Също така законът може само да съдържа разпоредба, която да предвижда възможността за ограничаване на субективни права с друг акт въз основа на закона.

Предвиждането на ограничаването на субективни права в закон означава още:

- в закона да е посочено специално ограничителното основание;
- да са посочени субективното право – обект на ограничаването, както и степента и видът на ограничаването;

⁵ Чл. 57, ал. 3 от КРБ : При обявяване на война, военно или друго извънредно положение със закон може да бъде временно ограничено упражняването на отделни права на гражданите с изключение на правата, предвидени в чл. 28, 29, 31, ал. 1, 2 и 3, чл. 32, ал. 1 и чл. 37.

- да е указан субектът, компетентен да упражни ограничителното въздействие;
- законът да съдържа точната процедура на ограничаването на субективното право;
- да указва целта на ограничаването, формата на установяването на ограничаването, както и формата на средството за осъществяването на ограничаването;
- достъпност и предвидимост на правните норми, предвиждащи ограничаване на субективни права;
- установяване на изискването ограничаването на субективни права да се разглежда едновременно с необходимостта от ограничаване.

Законите са актове с нормативно съдържание. Във връзка с това съдържащите се в тях правила за поведение – правните норми – са абстрактни и безлични правила за поведение. Характеризират се с общозадължителност.

Това означава, че установените правила за възможно и необходимо поведение са еднакво задължителни за всички правни субекти, независимо от тяхното вътрешно убеждение. Тази общозадължителност се постига с принудителната сила на държавата. Законите норми имат и други свои особености. „Специфично за тях е, че те са първични, непроизводни от други правни норми, че уреждат по оригинален начин съответните обществени отношения. В това им качество те се характеризират и с това, че са юридическа основа на определени производни правни актове с нормативно съдържание, каквито са например правилниците и наредбите, приемани или издавани от определени държавни или общински органи.“⁶

За да е възможна една правомерна ограничителна намеса по отношение на субективните права е необходимо и друго. Само по себе си предвиждането в позитивното право не е достатъчно. Необходимо е още съответният нормативен акт, съдържащ ограничителни правни норми, да е влязъл в законна сила.

В доктрината за изясняването на термина законност на ограничаването са въведени и изискванията за достъпност и предвидимост. В практиката на Европейския съд за защита правата на

⁶ Спасов, Б. Конституционно право на Република България. Ч. I, с. 109–110.

човека се посочва изискването за достъпност на закона, съдържащ ограничителни разпоредби, като задължително с оглед правомерното ограничаване на субективни права: „Законът трябва да бъде достъпен, гражданинът трябва да може да получи сведения, достатъчни според обстоятелствата за правните норми, приложими към конкретния случай.“⁷ Изискването за предвидимост е относимо към юридическата техника на формулировка на правните норми. Съгласно разпоредбата на чл. 9, ал. 1 от Закона за нормативните актове (обнародван в ДВ, бр. 27 от 03.04.1973 г., изм. бр. 65 от 1995 г.): „Разпоредбите на нормативните актове се формулират на общоупотребимия български език, кратко, точно и ясно“. В този смисъл изискването за достъпност се постига чрез логически точен юридически език. За да бъде един закон достъпен, трябва да бъде формулиран достатъчно точно, за да позволи на засегнатите лица, ако е нужно – със съответната юридическа помощ, „да предвидят до степен, обоснована според обстоятелствата, последиците, до които може да доведе едно действие“⁸. Също така „Гражданинът би трябвало да разбере поне общия смисъл на правното предписание, да се ориентира относно неговото предназначение, за да се осигури уважение към правото и към отделните правни норми.“⁹

Законът установява предварителна обвързаност между ограничителните основания, степента и начина на ограничително въздействие. Абсолютната формулировка на такава предопределеност е нежелателна, защото ще доведе до несъответствие между особеностите на ограничителното основание и степента и начина на ограничаване на съответното право. Това означава, че няма да се постигнат и законово определените цели от прилагането на ограничителните мерки. Това може да се избегне с предоставянето на свобода на преценка на титулярите на ограни-

⁷ Решение Европейския суд по дело Олссон против Швеция от 24. марта 1988 г., Европейский суд по прав человека. Избранные решения в. 2 т., т. 2, М. 2000, с. 553.

⁸ Решение на Европейския съд за защита правата на човека 25.11.1996 г., Ningrove, Reports 1996-V.

⁹ Спасов, Б. Съставяне на правни нормативни актове, С. 1999, с. 73.

чителните правомощия за степента и начина на ограничителното въздействие, включително и анализирането и вземането под внимание на вида на субективните права, подлежащи на ограничително въздействие за постигане на законово определените цели за конкретния случай. Следователно въпрос на юридическа техника е законите да предоставят такава свобода на преценка, като ясно и точно формулират нейните граници. По този начин се свежда до минимум възможността за злоупотреба с властнически правомощия от страна на държавните органи с предоставената им свобода на преценка.

В този смисъл е Решението на Европейския съд за защита правата на човека по делото „Малоун срещу Обединеното кралство“ от 1984 г., според което „Би било противно на принципа на законност, предоставените на изпълнителните органи правомощия за преценка по целесъобразност, или свободата на преценка, да бъде формулирана като неограничена власт. Следователно законът трябва да посочва обхвата и начина на упражняване от компетентните органи на тези правомощия достатъчно ясно, вземайки предвид законната цел, която се преследва, за да осигури на индивида задоволителна защита срещу произволно вмешателство.“

При ясно и точно формулирани граници на свободата на преценка по горепосочените критерии е необходимо и предвиждането на гаранции за тяхното осъществяване. Това означава наличието на ясни и точни и задължителни правила за тълкуване на правните норми, предвиждащи ограничаване на субективни права и прилагането им за постигането на целите, посочени в тях. Всяко друго приложение е неправомерно според разпоредбата на чл. 18 от Европейската конвенция за защита правата на човека¹⁰.

Законоустановеността на ограничаването на субективни права се характеризира и с институционализирането на изискването ограничаването на субективното право да се разглежда едновременно с необходимостта от ограничаване на субективни пра-

¹⁰ Чл. 18 от ЕКЗПЧ: „Ограниченията, допустими в съответствие с тази конвенция по отношение упражняването на определени субективни права, не могат да се прилагат с цел, различна от тази, за осъществяването на която са били въведени.“

ва. Водеща в случая ще бъде конкретната и точна преценка на държавните органи, непосредствено ангажирани със защитата на субективни права, за това какво е естеството на заплахата и по повод на какви обстоятелства може да бъде застрашен общественият интерес, а също и какви средства да се приложат за превантивна или последваща защита. Следователно държавните органи имат свободата на преценка с оглед на конкретните обстоятелства, вида на застрашения интерес и законите цели да определят вида на необходимото средство за защита. В случаите, когато това средство е ограничаване на субективни права, могат да преценят и необходимата съразмерност между ограниченото субективно право, неговото първоначално състояние и формата на ограничаването – забрана или задължение. Това означава, че при наличието на ограничителни основания, които могат да бъдат с различни специфики, се обосновават видът на субективните права и степента на тяхното ограничаване.

Въз основа на направения анализ спецификата на изискването ограничаването на субективни права да бъде предвидено в закон може да се очертае по следния начин: законът да бъде достъпен, т.е. – правните субекти да имат възможност да се информират за приложимите по тяхното дело правни норми¹¹; правната норма трябва да бъде ясна и точна, така че правните субекти да могат да съобразят поведението си с нейното съдържание, както и възможните последствия при неспазването ѝ¹²; законът трябва да съответства на актовете от международното право, съдържащи разпоредби по ограничаването на субективни права¹³; в закона трябва да се съдържат гаранции против произволно ограничаване на субективни права¹⁴.

¹¹ Вж. *Дженис, М., Кей, Е., Брадли, Е.* Европейское право в области прав человека (Практика и комментарии). М., 1997, 252–253.

¹² Пак там.

¹³ Решение ЕС по дело Винтерверп против Нидерландов (1979 г.). Цит. По: *Дженис, М., Е. Кей, Е. Брадли.* Цит. съч., с. 387.

¹⁴ Решение Европейского суда по делу Олссон против Швеции от 24 марта 1988 г., Европейский суд по прав человека. Избранные решения в. 2 т., т. 2, М., 2000, с. 553.